

Annex II

El Museu Martorell i la societat civil. La incorporació de les col·leccions de la Institució Catalana d'Història Natural¹

Introducció

Primer de tot he de regraciar la oportunitat d'obrir aquest cicle de conferències amb un tema que em resulta especialment atractiu: l'actuació de la societat civil en la creació i la difusió del coneixement científic. Em proposo mostrar-vos breument com s'ha manifestat al llarg dels primers quaranta anys de vida (1878–1918) del Museu Martorell i dels seus successors. I això, des de dues perspectives: la de les institucions públiques, principalment l'Ajuntament de Barcelona, i la de les entitats i associacions en què els ciutadans interessats per les ciències naturals s'han aplegat en aquells anys. També miraré de fer un esbós dels corrents polítics i socials presents en la societat catalana d'aquells anys.

L'ambient sociopolític dels anys de la creació del Museu Martorell

Primer de tot ens fixarem en l'ambient sociopolític en el qual s'emmarca la donació Martorell, la seva acceptació per l'Ajuntament de Barcelona i la ràpida construcció del Museu.

El 1878, quan l'Ajuntament de Barcelona rep el llegat Martorell feia tot just tres anys del pronunciament de Martínez Campos, que havia instal·lat al tron d'Espanya el jove Alfons XII després dels sis anys (el Sexenni democràtic) que havien seguit el destronament d'Isabel II, anys d'agitació i de múltiples provatures per trobar un sistema polític que superés la situació anterior. Amb la Restauració es va implantar un nou sistema polític, amb dos partits dinàstics majoritaris alternants que no donaven opció a cap altra força política més que a una perpètua oposició.

Així i tot els primers anys de la Restauració van ser encara, si més no a Catalunya, anys de gran inquietud social. Fixeu-vos que, només en els quatre anys (1878–1882) entre la deixa de Martorell i la inauguració del Museu es creen la Societat Catalana d'Excursions (1878), que és una escissió de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, fundada dos anys abans, i l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques (1878). Apareix (i desapareix) el *Diari Català* (1879–1881) de Valentí Almirall (que publicà com a fulletó una gran part del *Viatge d'un naturalista* de Darwin) i també comencen a publicar-se dos diaris republicans més *La publicidad*, (1878) i *El Diluvio* (1879). Se celebra el primer Congrés Catalanista i es constitueix el Centre Català.

I no us pensessiu que són només les forces més “progressistes” les que es mobilitzen. També són els anys de la creació del Foment del Treball Nacional (1879) i comencen a publicar-se, *La Veu de Catalunya* (1880) òrgan del catalanisme moderat que anys després originarà la Lliga Regionalista, i *La Vanguardia* (1881), llavors de caràcter liberal dinàstic.

I en el camp de les Ciències, en particular de les Ciències naturals?

Ja he assenyalat la publicació en fulletó del *Diari d'un Naturalista* de Darwin en el *Diari Català* de Valentí Almirall. A remarcar també que feia ben poc de les primeres traduccions de Darwin al castellà (El origen del hombre, 1876; El origen de las especies, 1877).

El 1877 s'havia fet a Barcelona la primera comunicació telefònica. I el 1880 s'hi inaugurava la primera central elèctrica, que va alimentar les primeres làmpades incandescentes per a l'enllumenat públic.

Són també els anys de l'arribada a Catalunya del flagell de la fil·loxera (el 1879 apareix a l'Empordà) i dels debats sobre la millor manera de combatre'l.

¹ Aquest text recull la conferència pronunciada per Josep M. Camarasa el dia 5 de maig de 2004 a la sala d'actes de l'Edifici de Zoologia en ocasió del cicle de conferències organitzat pel Museu de Ciències Naturals en commemoració dels 125 anys de la fundació del Museu Martorell.

I no oblidem que el darrer quart del segle XIX ha estat també de renovació pel que fa als museus d'història natural arreu del món. Una renovació que havia començat als Estats Units amb la construcció dels nous edificis de l'American Museum of Natural History de Nova York (1877) i del National Museum de la Smithsonian Institution a Washington (1879) però que tot seguit es manifestaria a Europa, amb la instal·lació de les col·leccions d'història natural del British Museum al nou edifici de South Kensington que encara les acull (1881) i a continuació, entre 1889 i 1900, a París, Viena, Berlín, Praga, Brussel·les i molts altres punts d'Europa, Amèrica i els imperis colonials de les grans potències del moment². El cas de Barcelona, amb el Museu Martorell, és, doncs, més regla que excepció en aquest context.

Els antecedents de la Junta de Ciències Naturals

Però no és d'aquesta etapa inicial de la que voldria parlar més avui sinó de la que s'obre amb el pas del segle XIX al XX i que té per protagonistes una societat científica creada el 1899 per un grup d'estudiants, la Institució Catalana d'Història Natural, i un organisme més o menys autònom però vinculat a l'Ajuntament de Barcelona (i més tard també a la Diputació de Barcelona i a la Mancomunitat de Catalunya: la Junta de Ciències Naturals.

Encara que aquesta no es va crear fins el 1907, té els seus antecedents en la Comissió de Biblioteques, Museus i Exposicions Artístiques creada per l'Ajuntament de Barcelona el 1893, precisament el primer any que els republicans havien reeixit a guanyar les eleccions municipals parcials (l'ajuntament es renovava per meitats cada dos anys) als partits dinàstics i esdevenir la minoria més influent dins del consistori.

La Comissió s'adonà de la necessitat de convocar personal tècnic extramunicipal per tal de garantir la solvència científica dels projectes que elaboressin per a les institucions que quedaven sota la seva jurisdicció i això es traduí en la constitució d'una Junta Tècnica del Museu de Ciències Naturals i Jardins Zoològic i Botànic que inicià els seus treballs el 21 de desembre de 1893.

Aquesta Junta, presidida pel tinent d'alcalde Modest Casademunt, la composaven set membres designats lliurement pel Consistori (Tomàs d'A. Coll, Esteve Fàbregas i Saurí, Frederic Herèdia, Lluís Martí i Codolar, Joaquim Marià Salvaña, Frederic Trèmols i Francesc d'A. Darder i Llimona) i vuit mes que ho eren per raó dels seus càrrecs (President de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts, de la de Medicina, del Col·legi de Farmacèutics, catedràtic de Mineralogia, Botànica i Zoologia de la Universitat, d'Història Natural de l'Institut, de Geologia i Paleontologia del Seminari i Enginyers Majors de Forests i de Mines del districte de Barcelona).

Tot i comptar amb persones de vàlua, aquesta Comissió fou totalment inoperant si descomptem un pla de reorganització que sotmeté a l'Ajuntament de Barcelona; tanmateix quan la Comissió hagué acabat els seus treballs la composició política del Consistori havia tornat a canviar en un sentit favorable als partits dinàstics i el pla en qüestió ja no fou publicat fins a l'arribada a l'alcaldia de Bartomeu Robert el 1899; fonamentalment s'hi proposava la creació d'un Museu d'Història Natural, un Jardí Botànic, un Aquari i un Parc Zoològic i distribuir les col·leccions del Museu en tres grans grups. El primer d'aquests grups comprendria les col·leccions generals, adreçades a popularitzar el coneixement de les formes orgàniques i minerals existents als diversos territoris de la Terra; un segon grup comprendria les col·leccions que anomenaven "econòmiques", adreçades a il·lustrar les múltiples aplicacions econòmiques dels essers naturals que poden reportar alguna utilitat o les repercussions negatives dels nocius; un tercer grup el constituïrien les col·leccions "regionals", adreçades a donar a conèixer la gea, la flora i la fauna de la "regió catalano-balear" (sic). Naturalment, dins de cada grup de col·leccions hi havia d'haver les corresponents a gea, flora i fauna. Tot plegat, res de gaire innovador però tanmateix un fil de treball per anar aplegant unes col·leccions que, en bona part, eren totalment per fer i que, en la part feta, obeïen a l'atzar de les donacions rebudes per l'Ajuntament barceloní i d'algunes comptades adquisicions.

El moment, tanmateix, encara no era prou madur i, per altra banda, els incidents del "tancament de caixes" foren causa de la dimissió de Robert com a alcalde l'octubre de 1899, quan encara no feia set mesos que presidia el consistori. Caldria esperar fins que, amb les eleccions municipals de 1901 i 1903, els partits dinàstics quedessin reduïts, a l'ajuntament barceloní, a una minoria insignificant i que, a partir de 1905, republicans i regionalistes establissin el seu programa solidari de política municipal sota el lema "Higiene i Cultura" perquè s'arribés a la definitiva configuració de la Junta de Ciències Naturals. Va ser mercès a una proposta presentada conjuntament pel regidor republicà Santiago Mundi i Giró i els de la Lliga Regionalista Francesc Puig i Alfonso i Ferran de Sagarra i de Siscar. Ignasi de Sagarra i Castellarnau.

² Sheets-Peyson, 1988, p. 5-10.

La fundació i els primers anys de la Institució Catalana d'Història Natural

Pel que fa a la Institució Catalana d'Història Natural cal dir que és un producte ben representatiu de l'ambient científic i social del pas del segle XIX al XX, en el context ben precís de Catalunya; un resultat gairebé inevitable de la nova sociabilitat que fomentava l'impuls del catalanisme finisecular. Perquè no hi ha dubte que, en el moment de la seva fundació, la Institució Catalana d'Història Natural responia plenament a la tipologia d'entitat catalanista que tan bé ha caracteritzat Marfany (1995): gent molt jove, d'extracció mesocràtica, més aviat conservadora, que descobrien en Catalunya la seva nació i en el català una llengua que donava per a molt més que per a escriure poesies per als Jocs Florals.

En el seu cas concret s'hi sumà, per una banda, la convivència als claustres de la Universitat de Barcelona d'estudiants de diferents especialitats però que compartien una sòlida formació naturalística (prèvia al seu accés a les aules universitàries) gràcies a mestres com Joan Cadevall o Joaquim M. de Barnola, i la seva coincidència en altres cercles de convivència social com les Congregacions Marianes, el Centre Excursionista de Catalunya o les associacions d'estudiants catalanistes com l'Associació Escolar Catalanista "Ramon Llull". Per una altra la voluntat compartida de "relligar la ciència amb la política [catalanista] com altres ho havien fet amb la història, l'art, la literatura i fins l'excursionisme"³. Tampoc hi devia ser aliè l'ambient creat a la mateixa universitat pel conflicte entre Odon de Buen, precisament el catedràtic d'història natural de la Facultat de Ciències, i el rector Julián Casaña, pressionat pel bisbe Català, el curs 1895–1896⁴.

Personatges clau d'aquest període fundacional serien els germans Salvador i Josep Maluquer i Nicolau, Josep M. Mas de Xaxars i Antoni Novellas i Roig. Els germans Maluquer havien estat alumnes durant el seu batxillerat del Reial Col·legi Terrassenc, que dirigia el botànic i pedagog Joan Cadevall⁵, que fou qui els desvetllà l'interès per la història natural, encara que després seguirien carreres ben distants d'aquesta. Feu encara més; per recomanació seva, tots dos germans començaren a freqüentar la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, on tingueren ocasió d'ajudar en l'ordenació, llavors en curs, del museu i de la biblioteca i de coincidir sovint amb el geòleg i malacòleg Artur Bofill i Poch, secretari perpetu de l'Acadèmia i director, des del 1891, del Museu Martorell; amb el farmacèutic i naturalista Joaquim Marià Salvaña i Comas, antic col·laborador de la revista *Crònica Científica*, que havia aparegut a Barcelona de 1878 a 1892, amb l'entomòleg —i també botànic— Miquel Cuní i Martorell, cosí del fundador, i amb el canonge i geòleg Jaume Almera i Comas. Cadevall posava així els joves Maluquer sota la tutela dels més notables naturalistes de la seva generació (Almera i Bofill i Poch) i de la dels seus mestres (Salvaña i Cuní) i en alguna mesura intentava restablir la continuïtat dels estudis naturalístics a Catalunya, compromesa pel desinterès de la Universitat dels primers anys de la Restauració per aquestes matèries, vistes per uns com a mer col·leccionisme indigne de l'interès de la ciència positiva i per altres com a perillosa sendera cap a l'heretgia, si es feia cas de Darwin i dels seus epígons.

Finalment foren Salvador Maluquer i Nicolau, Antoni Novellas i Roig i Josep M. Mas de Xaxars i Palet, els qui, la darrerria de 1899, prengueren la iniciativa de crear la Institució Catalana d'Història Natural. Maluquer, estudiant de dret, i Mas de Xaxars, que estudiava enginyeria industrial, tenien divuit anys i Novellas, estudiant de farmàcia, en tenia dinou però, animats per l'entomòleg Miquel Cuní i Martorell, constituïren un primer consell directiu amb Novellas de president, Maluquer de secretari i Mas de Xaxars de tresorer, redactaren uns estatuts i n'obtingueren l'aprovació governativa el 14 d'abril de 1900.

Tot plegat, ja ho veïeu, una societat molt jove, sense "patums", amb una mitjana d'edat de poc més de vint anys però amb molta empena, atès que ja des del 1901 foren capaços d'anar publicant el seu *Butlletí* amb un cert nombre de notes, no poques de les quals tenien veritable interès. Tan gran era l'empena que desvetllà les suspicàcies d'alguns dels naturalistes "oficials" de la Universitat de Barcelona, fins al punt que un any després, gairebé dia per dia, de l'aprovació dels estatuts de la Institució Catalana d'Història Natural, l'onze d'abril de 1901, es sentien obligats a reconstituir⁶ una Secció de Barcelona de la Sociedad Española de Historia Natural previa reunió, a la càtedra de mineralogia i zoologia de la Facultat de Farmàcia de "*la mayoría de los señores Socios residentes en Barcelona*". Foren primer president i secretari respectivament de la nova Secció José Casares Gil (Santiago de Galícia 1866–1961), catedràtic d'anàlisi química de la Facultat de Farmàcia de

³ Així ho expressa Josep Maluquer i Nicolau, un dels fundadors de la ICHN en les seves memòries (Camarasa, 2000, p. 6).

⁴ Arqués, 1985, p. 24–66; Bujosa & Glick, 1995.

⁵ La figura de Joan Cadevall com a naturalista i pedagog, veritable precursor del que avui anomenem educació ambiental, no ha estat prou valorada pels seus biògrafs, botànics gairebé tots, que han posat l'accent en la seva obra botànica, certament importantíssima, sobretot per haver estat l'autor de la *Flora de Catalunya*, però en el fons un bon punt marginal en la trajectòria total de l'activitat professional de Cadevall. Josep Maluquer, a les seves memòries, en parla amb veritable veneració, com del mestre que l'havia introduït al coneixement i a la curiositat per la natura i a qui encara per molts anys acudiria en demanda d'orientació o de consell.

⁶ La Secció, de fet, ja existia però havia passat uns anys d'escassa o nul·la activitat.

Barcelona (1888–1907), i Marcelo Rivas Mateos (Serradilla, Extremadura, 1875–Madrid 1931), catedràtic de mineralogia i zoologia aplicades a la mateixa facultat (1901–1904), que era qui havia convocat de fet la reunió. ja es veu prou bé quina mena d'enemics s'havien congriat els modestos estudiants de la Institució Catalana d'Història Natural naixent que, pel sòl fet d'haver començat a publicar en català el seu *Butlletí* eren acusats, sense dir-ne el nom, de barrejar ciència i política, cosa que els il·lustres catedràtics catapultats des de Madrid deixen ben clar que es guardaran prou de fer en les seves reunions (cosa que no impediria a Rivas Mateos fer costat a Lerroux els darrers temps de la seva estada a Barcelona).

Val a dir que una altra raó afegida a l'enfrontament entre alguns dels naturalistes universitaris, i la ICHN fou la inequívoca confessionalitat d'aquesta, que també fou causa de dissidències internes. Des del seu segon fascicle, en efecte, el *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* portava un lema a l'encapçalament extret del capítol IV de la constitució *De Fide Catholica* del Concili Vaticà I: *Nulla unquam inter fidem et rationem vera dissensio esse potest* (Mai no hi pot haver veritable divergència entre la fe i la raó). Es manifestava, doncs, inequívocament com a confessional encara que, tal com era usual en els estatuts de totes les societats científiques de l'època, estigués explícitament prohibit tocar temes religiosos o polítics a les reunions científiques i a les notes destinades a publicació.

Això és una manifestació més del clericalisme propi del catalanisme conservador, fidel a la tradició catòlica del país, que preconitzava Torras i Bages i que havia de cristal·litzar ben aviat en la fundació de la Lliga Regionalista. Així com en els primers anys de la Restauració havien estat els representants més genuïns de l'ala esquerra, republicana i federal, del catalanisme els qui feren bandera, entre altres coses, de la ciència i posaren en català una de les obres de Darwin i asseguraren l'arrencada de l'excursionisme científic, en aquests anys del pas del segle XIX al XX era l'ala dreta conservadora, que abans havia col·laborat amb els partits dinàstics per neutralitzar el republicanisme, la que, desenganyada de la capacitat d'aquells per transformar a favor seu la realitat del país que els envoltava, creava la seva pròpia plataforma d'acció política i hi donava cabuda a un projecte d'institucionalització de la ciència coherent amb la situació d'aquell moment a la majoria de països d'Europa. Entre els professors universitaris, per contra, en aquests anys no eren infreqüents postures més esquerranes i no faltaven entre ells els lliurepensadors més o menys vinculats a la masoneria i profundament anticlericals.

Vist a més d'un segle de distància, aquell respecte reverencial per la doctrina de l'església sembla un anacronisme en flagrant contradicció amb l'empenta innovadora que sembla impulsar els joves fundadors de la Institució. A la pràctica, bé que indubtablement resultà un fre enfront d'alguns aspectes de la recerca biològica i geològica (evidentment tots els relacionats amb l'evolució) donà ocasió al conreu d'altres vies menys freqüentades en altres ambients a començament de segle, com la morfologia microscòpica, i ajudà a posar les bases del notable desenvolupament de l'ecologia a Catalunya en la segona meitat del segle XX. Per altra banda, no hem d'oblidar que entorn del pas del segle XIX al XX es produeix el que Julian Huxley (1942) anomenà "eclips del darwinisme", tan ben estudiat més recentment per Bowler (1983), i que la darrera dècada del segle XIX i la primera del XX foren el moment zenital d'una ascensió del lamarckisme de la qual podem trobar il·lustres exemples a Catalunya gens sospitosos de clericalisme⁷.

En tot cas difícilment es podia esperar altra cosa de l'extracció social i l'educació dels fundadors de la Institució. Tal com ja assenyalà Margalef (1981) el catalanisme conservador sempre aprecià negativament el darwinisme, suspecte per als seus prohoms de subversiu i d'ateu. Les traduccions de les obres de Darwin i Hückel, sempre circularen en edicions modestes a càrrec d'editorials republicanes o anarquistes entre un públic obrer o menestral, al qual s'afegien alguns universitaris més o menys progressistes, en molts casos d'origen foraster. Probablement no va desencaminat Margalef quan suggereix la possibilitat que una concepció essencialista de la nació vagi associada a una concepció fixista de la natura.

Els primers anys de vida de la Institució foren força agitats i a punt estigué de desaparèixer a causa de dissensions internes. No és aquí el lloc d'ocupar-nos del detall d'aquestes vicissituds. Diguem només que la crisi acabà en una mena de refundació de l'entitat a començaments de 1905. Els joves estudiants que havien estat els fundadors de la primera etapa de la Institució havien anat acabant les respectives carreres i esdevenien prometedors professionals en les respectives especialitats. Quatre professions (clergues, enginyers, estudiants i farmacèutics) sumaven aquell 1905 més del 50% dels socis de la Institució; cinc anys més tard encara pràcticament la meitat dels socis es concentraven en quatre professions, només una de les quals havia canviat, en superar el nombre de metges el d'enginyers. En canvi, el 1915, la diversificació professional més gran dels socis de la ICHN ja no permetia que tan poques professions concentrassin el 50% dels socis. Estudiants i eclesiàstics predominaven àmpliament, seguits de

⁷ Vegeu, per exemple l'article d'August Pi i Sunyer sobre "Forma i funció" a l'*Almanac dels Noucentistes* (1911). Fins i tot molts dels primers evolucionistes declarats han estat, a casa nostra, més lamarckians que darwinistes.

farmacèutics, metges i enginyers, però entre totes cinc professions no arribaven a la meitat del cens de la ICHN en el qual trobem un nombre significatiu d'ensenyants i d'investigadors, gairebé tots llicenciats en Ciències) així com també advocats, propietaris i rendistes i fins i tot administratius, corredors de comerç o jardiniers. Entremig, però, també la societat catalana havia canviat i les institucions polítiques més properes també.

La ICHN refundada llogà el 1905 com a local social un dels pisos⁸ de la casa del carrer Paradís on el Centre Excursionista tenia la seva seu. El fet de disposar d'un local propi, encara que fos de lloguer, animà la Institució a donar impuls a la biblioteca i a les col·leccions pròpies i ja a començaments de 1905 s'aprovà, a proposta del conservador Antoni de Zulueta, un reglament per al museu de la Institució i poc després (4 de maig de 1905) es nomenaren quatre ajudants: Llorenç Garcias Font⁹ per a les col·leccions botàniques, Felip Ferrer i Vert per a les de coleòpters i crustacis i Josep Maluquer i Joan B. d'Aguilar-Amat per a les de mol·luscs. D'acord amb el reglament, els socis podien donar els exemplars a la Institució o deixar-los en dipòsit, mantenint en aquest cas el seu dret a disposar-ne i a retirar-los previ avis al conservador. A cada número del *Butlletí* apareixia una relació de les darreres donacions i dipòsits. La primera d'aquestes notes apareixia en el fascicle de maig de 1905 i donava compte dels exemplars ingressats des de l'organització del museu fins al 15 d'abril d'aquell any. En total es tractava de vuit minerals, una setantena de mol·luscs, un centenar de coleòpters, un llangardaix comú, uns nius de teixidor (*Remiz pendulinus*), vuit ocells (la majoria rapinyaires nocturns), una mostela i una guineu. El gener de 1910 el president sortint Felip Ferrer i Vert ja donava compte de l'existència al museu de 200 mostres de minerals i roques, 170 espècies fòssils, 430 espècies de mol·luscs representades per uns 2.500 exemplars, uns 250 exemplars d'artròpodes, equinoderms, pòlips "i altres animals inferiors", 5 protovertebrats, 40 peixos, 15 batracis, 25 rèptils, 7 exemplars de nius i ous, 78 ocells i 12 mamífers, a més d'una col·lecció d'himenòpters i una de líquens que no quantificava.

La fundació de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona

La creació de la Institució Catalana d'Història Natural i la seva ulterior consolidació després d'una breu etapa conflictiva no fou, per altra banda l'única ni tampoc la més important de les iniciatives que conflueixen en el projecte polític del catalanisme de començaments de segle. De fet, si posteriorment no hagués tingut èxit, aquesta hauria estat simplement la iniciativa arrauxada d'un petit grup de joves aficionats a la ciència que no representaven a ningú més que a ells mateixos. En canvi, altres iniciatives de les mateixes dates tenen per protagonistes les institucions públiques, en les quals acaben de posar peu les noves formacions polítiques regionalistes o republicanes, que desbanquen o instrumentalitzen, segons el cas i el moment, els partits dinàstics, fins llavors totpotenters. Es tracta d'iniciatives com la creació de l'Institut d'Estudis Catalans (Diputació de Barcelona, presidida per Prat de la Riba a partir de 1907) o la de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona (Ajuntament de Barcelona) durant el període (1905–1908) de l'anomenada Solidaritat Municipal, en el qual regionalistes i republicans units promogueren tot un seguit d'actuacions sota el lema "Higiene i Cultura".

No és aquest el lloc de valorar la significació de la creació de l'Institut d'Estudis Catalans (1907) i, en particular, de la seva Secció de Ciències (1911). Aquí ens interessarà més la història, per altra banda menys coneguda, de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona.

Tal com ja s'ha dit abans, havia calgut esperar fins que, amb les eleccions municipals de 1901 i 1903, els partits dinàstics van quedar reduïts, a l'Ajuntament barceloní, a una minoria insignificant, i que, a partir de 1905, republicans i regionalistes establissin el seu programa solidari de política municipal sota el lema "Higiene i Cultura" perquè s'arribés a la definitiva configuració de la Junta de Ciències Naturals mercès a una proposta presentada conjuntament pel regidor republicà Santiago Mundi i Giró i els de la Lliga Regionalista Francesc Puig i Alfonso i Ferran de Sagarra i de Siscar. Aquest darrer, a més, era el pare d'Ignasi de Sagarra, destacat soci de la Institució que, a partir de 1907, ocuparia diversos càrrecs en successives juntes directives (vicesecretari el 1907, secretari el 1908, conservador de 1910 fins a 1916, president el 1917).

La Junta de Ciències Naturals venia a succeir aquella Junta Tècnica del Museu de Ciències Naturals i Jardins Zoològic i Botànic creada el 1893, en la gestió del Museu Martorell i de la resta de col·leccions naturalístiques del consistori barceloní. La Junta de Ciències Naturals era presidida formalment per l'alcalde i constituïda per quatre regidors i vuit experts. Dos d'aquests, els catedràtics de ciències naturals de la Universitat (Facultat de Ciències) i

⁸ El primer segona. El Centre Excursionista de Catalunya ocupava tota la segona planta d'aquest edifici del carrer Paradís i un pis del carrer de la Llibreteria que hi confrontava pels darreres. A partir de 1905 passà a ser propietari de tot l'edifici del carrer Paradís i la ICHN esdevingué llogatera del Centre, als locals del qual s'havia hostatjat, els seus primers quatre anys de vida, de manera gratuïta.

⁹ Substituint el 3 d'agost per Manuel Llenas.

de l'Institut Provincial de Segon Ensenyament, ho eren per raó del seu càrrec. Dos més ho eren per designació del consistori. Els altres quatre ho eren per elecció a càrrec de compromissaris d'una sèrie d'entitats i associacions de la ciutat amb finalitats relacionades amb l'estudi de la natura. Des del primer moment la Institució Catalana d'Història Natural figurà entre les entitats que designaven els compromissaris que elegien quatre dels membres de la Junta de Ciències Naturals¹⁰.

Així ho comunicava l'Ajuntament a la Institució en un ofici del qual es dóna compte al consell directiu del 17 d'abril de 1906. A la sessió ordinària del 8 de maig foren elegits els dos compromissaris de la Institució, que foren Emili Tarré i Joan Rosals.

La composició inicial de la Junta, de 1906 a 1908, fou la següent: els quatre regidors eren Lluís Duran i Ventosa i Francesc Puig i Alfonso, de la Lliga, i Antoni González Prats i Guillem López Ventura, republicans; com a professor de mineralogia, zoologia i botànica de la Facultat de Ciències, Odon de Buen, també republicà i ex-regidor; com a professor d'història natural de l'Institut de Segon Ensenyament, Manuel Mir i Navarro; com a tècnics designats pel consistori el canonge Jaume Almera, director del Museu Geològic del Seminari, i Artur Bofill i Poch, director tècnic del Museu Martorell; com a representants de les entitats i associacions legitimades Telesforo de Aranzadi, catedràtic de mineralogia i zoologia a la facultat de Farmàcia; Joan Cadevall i Diars; Carles de Camps i Olzinelles, marquès de Camps, i Norbert Font i Sagué. Pel gener de 1907, considerant segurament el Consistori que la seva presència a la Junta era massa feble, acordà afegir-hi dos regidors més, el republicà Albert Bastardes i Sampere i el regionalista Joan Pijuan i Serres.

Una composició que no podia ser més satisfactòria per a la ICHN: dos socis numeraris, Josep M. Bofill i Pichot¹¹ i Norbert Font i Sagué, i dos d'honoraris, Jaume Almera i Joan Cadevall, hi figuraven.

Les relacions inicials de la ICHN amb la Junta de Ciències Naturals

En la etapa d'arrencada de la Junta de Ciències Naturals (fins al 1910) resultaria particularment remarcable l'activitat de Norbert Font i Sagué. Iniciatives seves serien la reconstrucció a mida natural de les espècies de la gran fauna fòssil de Catalunya al Parc de la Ciutadella, iniciada (i aturada) amb la del mamut, i la creació de la col·lecció de grans blocs, desmantellada per ordre municipal en els anys de la dictadura de Primo de Rivera.

Així mateix, a iniciativa de Cadevall es va proposar la creació d'un Institut Botànic¹² i es nomenà un recol·lector, que seria fins el 1910 un altre soci distingit de la Institució: Manuel Llenas, vicepresident el 1907 i el 1909.

Les diferències entre republicans i regionalistes a propòsit del pressupost de cultura de l'Ajuntament de Barcelona de 1908, sumada a la sotraguejada de la Setmana Tràgica (1909) i la divergència d'actituds d'uns i altres enfront de la revolta i la repressió d'aquesta acabà amb la Solidaritat. En conjunt tota la tasca cultural que en aquell moment duia a terme l'Ajuntament es ressentí de la majoria absoluta assolida a les eleccions de finals de 1909 pels lerrouxistes però en el cas de la Junta de Ciències Naturals cal afegir a això la mort prematura de Norbert Font i Sagué, el cessament de Cadevall com a membre de la Junta el 1910 (que dugué aparellat el de Manuel Llenas com a recol·lector) i la marxa a Madrid d'Odon de Buen el 1911. De 1911 a 1914, anys de predomini lerrouxista a l'Ajuntament barceloní, l'atonía de la Junta de Ciències Naturals contrasta amb la gran activitat del període anterior i del que el seguiria.

Aquest període es tanca precisament amb la renovació de càrrecs de desembre de 1913, subsegüent a unes eleccions municipals en les quals, bé que la Lliga Regionalista i el Partit Republicà Radical van empatar el nombre de regidors (onze) aquest darrer va perdre la majoria que mantenia des del 1909.

Això permetria als homes de la Institució reprendre el seu protagonisme a la Junta de Ciències Naturals, que ja no abandonarien fins a la Guerra Civil de 1936–39. Una nota anònima que sota el títol de "Crònica" apareix al fascicle de gener de 1914 del *Butlletí* ho expressa ben escaridament: "El dia 27 de desembre prop passat tingué lloc l'escrutini per a la renovació de la Junta Municipal de Ciències. Designats com a compromissaris, en

¹⁰ Al costat de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts, la Facultat de Farmàcia, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, la Societat Protectora d'Animals i Plantes, els Estudis Universitaris Catalans, el Centre Excursionista de Catalunya i la Granja Experimental de la Diputació. És interessant aquesta participació d'entitats i associacions (de la societat civil diríem avui) en la designació de membres d'un organisme municipal en una data tan reculada com els primers anys del segle XX. Encara més si tenim en compte que alguna d'aquestes entitats (precisament la ICHN que ens interessarà particularment avui) era de creació encara molt recent en aquelles dates (Camarasa, 2000, p. 41).

¹¹ President en exercici en aquella data.

¹² El qual, de tota manera, no es faria realitat fins el 1935.

representació de la nostra Societat, els Srs. Maluquer (Josep) i Sagarra (Ignasi), tingueren l'acert de fer nombrar com a vocals tècnics a D. Joaquim M. de Barnola, S. J., president de la Institució, i a don Llorenç Tomàs, actual bibliotecari. Darrerament foren elegits per part del Excm. Ajuntament, D. Ignasi de Sagarra, conservador del Museu, i el Dr. D. Joan Cadevall, soci honorari de la mateixa. La Institució està doncs d'enhorabona". Ho estava efectivament. Havia recuperat la seva força del període 1907–1910.

I encara seria més decisiva la renovació de càrrecs de la Junta de Ciències Naturals de finals de 1915, però a aquest punt ja hi arribarem.

La ICHN durant els primers anys de la JCN

Els primers èxits de la Solidaritat Catalana el 1906, inclosa la creació de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, animà la Institució a buscar el recolzament de les corporacions públiques barcelonines.

Ja l'abril de 1906 Amador Romaní i Llorenç Garcias i Font proposaven demanar subvencions a Ajuntament i Diputació de Barcelona "quan les condicions i circumstàncies ho permetin".

Les condicions i circumstàncies oportunes sembla que no es presentaren fins un any després, durant el segon mandat com a president de Norbert Font i Sagué, però el 6 de juny de 1907 hom acordà demanar sengles subvencions de 2.000 pessetes a ambdues corporacions. Se'n reberen 200 de l'Ajuntament i 500 de la Diputació, aquestes condicionades a que la Institució celebrés un concurs per premiar un treball referent a la Història Natural de Catalunya.

Fou així com la Institució inicià la pràctica de convocar anualment un premi per a treballs naturalístics. La primera convocatòria aparegué al fascicle de novembre i desembre de 1907 i en ella s'oferia un premi de dues centes pessetes a l'autor del millor treball presentat abans del 1r de març de 1908 referent a qualsevol punt de gea, flora o fauna de Catalunya.

S'hi presentaren almenys tres treballs ja que, segons el veredicta fet públic el 2 de juliol de 1908, el treball premiat fou el que duia el número 3, del qual era autor el farmacèutic Manuel Llenas i Fernández, en aquells anys recol·lector de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona. El treball, *Ensaig d'una flora líquènica de Catalunya*, era veritablement una fita ja que era el primer intent d'establir un catàleg dels líquens de Catalunya i ho feia citant-ne 115 espècies noves per a Catalunya (trenta-dues d'elles noves també per Espanya) del total de 285 espècies que figuraven al treball.

El gener de 1909 es convocà novament el premi (ara acompanyat d'un accèssit de 100 pessetes) fixant com a termini de presentació el 30 de juny. Els treballs presentats foren quatre i el premiat fou *Minerals de Catalunya*, de Llorenç Tomàs; l'accèssit correspongué a Eugeni Ferrer i Dalmau per un *Assaig monogràfic sobre les cicledeles catalanes* i hom atorgà igualment un premi extraordinari a l'*Aplec de notícies sobre els mol·luscs de Catalunya i catàleg provisional dels mateixos* de Manuel de Chia i Bajandas.

A diferència dels treballs premiats, que foren publicats al marge del *Butlletí* (vegeu més endavant) aquests accèssits ho foren per entregues dins mateix del cos dels fascicles del *Butlletí* al llarg dels anys 1911, 1912 i 1913.

Les subvencions per part de l'Ajuntament i de la Diputació de Barcelona sembla que es mantingueren en els anys successius encara que no sempre amb la regularitat desitjable, cosa que repercutí en la continuïtat dels premis. Cal tenir present que aquestes primeres subvencions de 1908 suposaren a la pràctica gairebé doblar les entrades anuals de la Institució¹³, cosa que no succeí l'any següent. El 5 de gener de 1910, al balanç d'entrades i sortides de l'exercici de 1909, que el tresorer Lluís Soler i Pujol sotmetia als socis, mencionava haver-se cobrat una subvenció de 197 pessetes de l'Ajuntament de Barcelona però no haver-se pogut fer efectiva una de la Diputació de Barcelona de 500 pessetes¹⁴. Això determinà el consell directiu a aprovar, el 10 de gener, un pressupost de despeses restrictiu, comptant únicament amb les quotes dels socis, i a acordar no convocar novament els premis fins a tenir confirmació de les subvencions demanades per a l'any en curs. Els fets justificaren aquesta prudència ja que enlloc no hem vist constar cap mena de subvenció per a aquest any, tot i que a la relació de socis que encapçala el *Butlletí* de 1911 apareixen per primera vegada Ajuntament i Diputació de Barcelona com a membres protectors.

¹³ Eren 700 pessetes d'un total de 1.460 al pressupost de 1908. ICHN. *Actes ICHN 1904–14*, p. 100.

¹⁴ Es feu efectiva les primeres setmanes de 1910 ja que l'acta del 3 de febrer de 1910 fa esment d'haver-se fet efectiva la subvenció assignada l'any anterior per la corporació provincial barcelonina.

En anys successius els comptes no apareixen tan detallats, però en la sessió del 2 de març de 1911 el vicepresident Llorenç Tomàs dona compte d'haver estat novament concedida una subvenció de 500 pessetes de la Diputació, gràcies a les gestions del president dimissionari Josep M. Bofill i Pichot i del conseller Frederic Wynn i Ellis; una subvenció que trigà a fer-se efectiva, ja que no seria fins a la sessió del 2 de novembre que Tomàs mateix, ja president en exercici, donés compte que s'havia cobrat. En tot cas, en aquella mateixa sessió Llorenç Tomàs i Marian Faura i Sans donen compte als socis de l'estat de les gestions en curs amb la Diputació de Barcelona, primer indici de les negociacions que portaran la Institució, uns anys més tard, a esdevenir filial de l'Institut d'Estudis Catalans.

L'any següent, a l'acta de la sessió de l'11 de juny de 1912, es fa constar la concessió d'una altra subvenció, en aquest cas de 200 pessetes, a càrrec de l'Ajuntament de Barcelona i a la del 3 d'octubre la de 500 pessetes de la Diputació, si bé aquesta segona no es va poder fer efectiva fins el febrer de 1913. Encara que no trobem cap més referència directa a altres subvencions de les corporacions barcelonines fins que el 3 de maig de 1914 es rep la comunicació d'una nova concessió de subvenció de la Diputació barcelonina, tant aquesta com l'Ajuntament de Barcelona continuen apareixent com a socis protectors al *Butlletí*.

La irregularitat de les subvencions públiques indueix la Institució a buscar noves fonts de finançament (premi Josep Àngel Baixeras de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País per premiar les entitats culturals barcelonines fundades en els 10 anys precedents que haguessin assolit més fructífera actuació¹⁵, mecenatge del doctor Salvador Andreu, soci protector a partir de 1914).

En tot cas la Institució mai no deixa de buscar una vinculació més estable amb les corporacions públiques catalanes, principalment amb la Diputació Provincial de Barcelona, presidida per Prat de la Riba. Hom inicia ja des de finals de 1911 negociacions amb la Diputació "per entrar-hi" —com es faria finalment en accedir a l'estatus de filial de l'Institut d'Estudis Catalans— o, si més no, per figurar regularment en els seus pressupostos.

El camí de la integració a l'IEC

El 1915 la Institució Catalana d'Història Natural ja feia temps que havia deixat de ser la modestíssima associació d'estudiants afeccionats a les Ciències naturals dels seus orígens. Molts dels seus socis gaudien de la més alta reputació com a naturalistes i l'entitat mateixa havia assolit un sòlid prestigi ciutadà i una digna presència entre les seves parions de la resta d'Europa i del món que es traduïa en un fructuós intercanvi amb més d'un centenar d'aquestes.

Ben aviat, previsiblement, s'havien de començar a afegir a aquella societat de distingits amateurs, les primeres promocions de naturalistes "professionals" sortits de les aules de la nova secció de naturals de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona, amb el consegüent enriquiment mutu.

No és doncs estrany que la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans, mirés amb simpatia, si no amb respecte, una entitat que, des de la primèria del segle, complia en el camp de la història natural la missió que li havia estat atribuïda a la Secció de Ciències, pel seu acord constitutiu, el 14 de febrer de 1911¹⁶.

Quan el 14 de febrer de 1911 s'havia creat la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans i se n'havien designat membres Josep M. Bofill i Pichot, Pere Corominas, Miquel A. Fargas, Eugeni d'Ors, August Pi i Sunyer, Esteve Terradas i Ramon Turró, feia només tres dies que un d'ells, Josep M. Bofill i Pichot, havia presentat la dimissió del càrrec de president de la Institució Catalana d'Història Natural, del qual havia prèls possessió el 5 de gener, i s'havia donat de baixa com a soci. Així doncs, les relacions entre la Secció de Ciències i la Institució Catalana d'Història Natural es pot dir ben bé que començaren amb la creació mateixa de la Secció i, en principi, no precisament amb bon peu.

¹⁵ Es tractava d'un dels dos premis anuals, instituits per l'arquitecte i urbanista barceloní Àngel Josep Baixeras (1834–1892) amb aquest objecte.

¹⁶ "La missió de la Secció o Institut de Ciències serà: a) publicar obres, memòries i ressenyes d'investigacions científiques, que hauran d'ésser escrites en català, sense perjudici de que els treballs de les persones invitades a col·laborar se publiquin en llur idioma propi; b) dur a terme o afavorir les empreses científiques per a les quals sigui necessària una organització col·lectiva; c) establir laboratoris d'investigació, organitzar (sic) reunions, etc.; d) assessorar la Diputació en l'ordre d'estudis de la seva competència; e) correspondre amb els centres científics estrangers, intervenir en els congressos internacionals i en tots els actes, reunions i institucions en que es judiqui convenient que sigui representada la ciència catalana".

En realitat l'acostament de la Institució a l'Institut d'Estudis Catalans s'havia iniciat tímidament encara uns mesos abans i amb el mateix intermediari. Buscant una estabilitat econòmica que les irregulars subvencions de Diputació i Ajuntament no acabaven de donar, ja el 7 d'octubre de 1910, el consell directiu de la Institució havia delegat Salvador Maluquer i Nicolau i Llorenç Tomàs perquè visitessin Josep M. Bofill i Pichot i li demanessin que gestionés, prop del President de la Diputació (Prat de la Riba) "lo referent al local que aquesta corporació concedeix a les societats científiques i artístiques, en una paraula d'utilitat general i que s'enterin (sic) amb quines condicions això es realitza a fi de veure si podria aplicar-se a la Institució"¹⁷.

Desconeixem quin paper podia jugar en aquell moment Bofill i Pichot prop de Prat de la Riba, però versemblantment devia formar part del petit nucli de persones amb qui aquest consultava en aquelles dates el seu projecte d'ampliar l'Institut. En tot cas el primer de desembre de 1910 era elegit nou president de la Institució, càrrec del qual prengué possessió el 5 de gener de 1911 i que exercí al llarg de només 40 dies amb una energia remarcable, abans de sucumbir a un conflicte obscur amb un sector del seu propi consell directiu i amb alguns dels socis fundadors encapçalats precisament per Salvador Maluquer i Nicolau.

S'ha de reconèixer, tanmateix, que malgrat la seva abrupta sortida de la Institució, Bofill i Pichot vetllà força pels interessos d'aquesta des del seu nou càrrec tal com, per altra banda, ja havia fet mentre fou membre del consell directiu i abans i tot¹⁸. Perquè la Institució prosseguí amb les seves iniciatives d'acostament a la Diputació, és a dir, indirectament, a l'Institut, encara que fins molt més endavant no es trasllueixi a la documentació que ens ha pervingut. Així, el 2 de novembre de 1911 Llorenç Tomàs i Marian Faura i Sans donen compte en sessió ordinària de "l'estat de les gestions que es fan actualment amb la Diputació Provincial de Barcelona" i el 2 de gener de 1912, en la seva presa de possessió com a president, novament és Llorenç Tomàs qui diu que serà convenient que es reuneixi ben aviat el consell directiu per tractar, entre altres coses, de la marxa de les negociacions amb la Diputació "per entrar-hi" i afegeix que ha sabut per conducte d'un diputat que el president està inclinat a que sigui un fet l'entrada de la Institució a la Diputació¹⁹.

Per a una entitat com la Institució, "entrar" a la Diputació havia de suposar una forma o altra d'entesa amb l'Institut d'Estudis Catalans, els primers resultats de la qual, pel que fa a la història natural, sense ser immediats, tampoc es feren esperar en excés. Bofill i Pichot havia començat la seva acció com a membre de l'Institut impulsant la publicació de la *Flora de Catalunya* de Cadevall i de diferents fragments de la *Fauna de Catalunya*. Cadevall, de fet, tenia ja escrita una gran part de la flora, però en castellà, i hagué de posar-se a traduir-la i adaptar-la a les característiques d'una flora il·lustrada amb l'ajut d'Àngel Sallent. Tot i que el primer fascicle no aparegué finalment fins a l'estiu de 1913²⁰, ja el 14 d'octubre de 1911 hi ha constància que Cadevall hi estava treballant²¹. La publicació de la *Fauna de Catalunya* s'inicià paral·lelament començant per tres fascicles de malacologia a càrrec d'Artur Bofill i Poch i Manuel de Chia.

Val la pena recordar que per aquelles mateixes dates, precisament a partir del 1911, havien esdevingut freqüents al *Butlletí* de la Institució, els treballs monogràfics més o menys reeixits sobre diferents grups d'organismes en l'àmbit català, en una línia que no desdeia gens dels fragments de fauna que publicava la Secció de Ciències²². No és estrany doncs que, de manera ben natural, es fes manifest el recíproc interès d'Institut d'Estudis Catalans i Institució Catalana d'Història Natural en col·laborar tant en promoure aquesta mena de treballs com en donar-los, en els cercles acadèmics, la màxima difusió possible quan es consideressin susceptibles d'interessar-los.

¹⁷ *Actes ICHN 1904–1914*, p. 156–157.

¹⁸ En la mateixa sessió de 2 de març de 1911 que es dona compte de la dimissió i baixa de Bofill i Pichot s'aprova un vot de gràcies per a ell i per a Frederic Wynn per les gestions dutes a terme per tots dos que han donat com a resultat una subvenció de la Diputació de 500 pessetes.

¹⁹ *Actes ICHN 1904–1914*, p. NNN–NNN.

²⁰ El 16 de juliol de 1913 Cadevall trametia a Pau un exemplar d'aquest primer fascicle. El *Butlletí* de la Institució no se'n fa ressò fins al fascicle de novembre–desembre d'aquell any (p. 115). El segon fascicle veia la llum un any després del primer i el darrer fascicle del primer volum no sortí fins al cap d'un any més. El segon volum començà a aparèixer el 1915 i finí el 1919; el tercer, Cadevall, que va morir el 19 de novembre de 1921, ja no el va veure acabat. La Dictadura de Primo de Rivera obligà a deixar per a temps millors la publicació dels volums restants, els quals aparegueren entre 1932 i 1937 a cura de Pius Font i Quer. Aquest redactà íntegrament les gimnospermes i l'alemany Werner Rothmaler els pteridòfits, grups que Cadevall no havia deixat redactats i Font i Quer, a més, esmenà amb un glossari els termes botànics obsolets o no prou correctes emprats en els primers volums.

²¹ P. Font i Quer, 1934.

²² La mateixa "Fauna malacològica de Catalunya" d'Artur Bofill i Poch i Manuel de Chia té el seu antecedent immediat en l'"Aplec de notícies sobre els mol·luscs de Catalunya i catàleg provisional dels mateixos" treball de Manuel de Chia que havia estat premiat per la Institució el 1909 i publicat al *Butlletí* per entregues entre gener de 1911 i juny de 1914.

La creació de la Societat de Biologia de Barcelona a iniciativa d'August Pi i Sunyer degué animar Bofill i Pichot a proposar a la Institució Catalana d'Història Natural d'adoptar un estatus semblant al d'aquella i constituir-se en societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Tal plantejament, però, havia de topar una vegada i una altra amb la ja coneguda resistència d'alguns dels membres fundadors de la Institució a modificar els estatuts d'aquesta i amb la ferma creença de la majoria dels dirigents de la Institució que aquesta podia perfectament dur una vida independent com fins llavors.

De moment, hom negocià ajuts per a la publicació de les Memòries que la Institució Catalana d'Història Natural havia previst començar a publicar a partir de 1913²³ i poca cosa més. Mentrestant, en una reunió extraordinària del consell directiu, el 24 de juny de 1914 es discutia la conveniència d'estudiar en ferm l'adquisició d'uns terrenys el més a prop possible del baixador de Bonanova a un preu que no excedís d'una pesseta el pam i es delegava Joaquim M. de Barnola i Josep Maluquer i Nicolau perquè se n'encarreguessin. Fins i tot, Josep Maluquer havia preparat un croquis previ de la distribució d'espais abans d'encarregar formalment el projecte arquitectònic, que es comptava encomanar a l'arquitecte Sr. Rubió²⁴ i amb el qual es pretenia anar a buscar finançament a Ajuntament i Diputació i a uns quants mecenes.

La Institució, doncs, aspirava en aquella data a una vida autònoma i fins es veia amb cor de projectar una seu social de nova planta. Fins el 21 de març de 1915 no apareix a l'acta d'un consell directiu ni, encara menys, d'una sessió ordinària de la Institució cap esment explícit de les negociacions que es van portant amb l'Institut d'Estudis Catalans. En aquella data "es canvien impressions entre els assistents sobre el bon estat d'ànim dels senyors que componen l'Institut d'Estudis Catalans per a fer obra comú"²⁵.

Tampoc es pot dir que sigui un esment gaire explícit però, a partir d'aquest punt, les actes de la Secció de Ciències ens assabenten de les negociacions des de la perspectiva de l'Institut i hi descobrim el que la frase precedent amagava. L'acta del 31 de març de 1915 de la Secció de Ciències²⁶ diu, entre altres coses: "Entre les comunicacions se'n llegeix una de la Institució Catalana d'Història Natural demanant la protecció de l'Institut per a una part de les seves publicacions i per al desenrotll general de la societat. El secretari (Eugeni d'Ors) refereix les seves converses sobre l'assumpte amb el Sr. Puig i Cadafalch [president de l'Institut] i elements directius de la Institució. L'Institut acorda prendre coneixement de l'assumpte i aplaçar-ne la resolució per quan torni el Sr. Bofill i Pichot, qui es troba absent".

Un cop tornat Bofill i Pichot, el 7 d'abril, la Secció de Ciències "acorda oficial a aquesta Institució en el sentit de refús de tot auxili de caràcter pecuniari, seguint la regla general establerta amb societats anàlogues, oferint en canvi una relació anàloga a la creada entre la Secció i la Societat de Biologia, sobretot en el sentit de publicació per l'Institut de treballs o sèrie de treballs, sempre que els primers vinguin signats i les segones dirigides per persones determinades, acceptades per l'Institut i després d'haver passat per l'examen d'un Membre, almenys, de l'Institut designat com a ponent".

Així ho comunicava el 30 d'abril Eugeni d'Ors, com a secretari de la Secció de Ciències, al president de la Institució, Joaquim M. de Barnola²⁷. La resposta de la Institució seria immediata, acceptant en principi l'oferta de l'Institut però oposant-hi algunes reserves, principalment pel que fa als fons bibliogràfics de la Institució²⁸. La importància de l'acord, que es prengué en una sessió extraordinària del consell directiu que no tingué lloc a l'estatge de la Institució sinó al domicili del secretari, Joaquim Maluquer, devia ser prou manifesta per a tots els presents per tal com, a petició d'Ignasi de Sagarra, l'acta fou signada al moment per tots ells.

Els dos delegats de la Institució (Josep Maluquer i Ignasi de Sagarra) i el de l'Institut (Josep M. Bofill i Pichot) posaren d'immediat mans a l'obra, ja que a l'acta del consell directiu de 15 de maig de 1915 Josep Maluquer ja dóna compte de l'acceptació per part de l'Institut del fet que la biblioteca de la Institució es deixi a la

²³ En realitat, tot i que porti data de 1913, la primera de les memòries pròpiament dita, la "Sismologia de Catalunya" de Marià Faura i Sans, no aparegué fins el 1915. Un acord de 30 de gener de 1915 establia que la memòria "que actualment s'està imprimint", de Marià Faura portés data de 1913 així com que es publicués el treball d'Ignasi de Sagarra "Contribució a la fauna lepidopterològica de Catalunya (Nymphalidae)" amb data de 1914, mentre deixava en la indeterminació quina seria la memòria que portaria finalment la data de 1915. A la pràctica la de Faura seria l'única d'aparèixer, segurament a causa dels acords amb l'Institut que portaren a iniciar el 1915 mateix la publicació dels Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural.

²⁴ Molt probablement Marian Rubió i Bellver (1868–1938), amb qui Maluquer col·laborava en el projecte d'Exposició d'Indústries Elèctriques prevista per a 1915 (Camarasa, 1995; p. 1222) o bé el seu germà Joan, també arquitecte.

²⁵ Actes ICHN 1914–1922, p. 13r.

²⁶ *Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Actes*. La transcripció mecanogràfica de la del 31 de març de 1915 duu per error la data del 31 de maig de 1915 però va seguida de les actes d'abril cosa que permet detectar fàcilment l'errada, tal com confirmen, per altra banda, les actes de la Institució donant compte posteriorment de la resposta de l'Institut en els últims dies d'abril i primers de maig.

Biblioteca de Catalunya simplement en dipòsit²⁹ i de que el primer volum de Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural apareixerà amb la data de 1915, raó per la qual convindria que els socis que tinguin treballs per publicar els lliurin abans del mes de juny³⁰. Tres dies, abans a la sessió de la Secció de Ciències Bofill i Pichot donava compte d'haver arribat a un acord de principi amb els representants de la Institució.

La bona harmonia d'aquell moment vindria confirmada per l'informe favorable acordat el 2 de juny per la Secció de Ciències a la sol·licitud de subvenció per a una "primera exploració de caràcter oceanogràfic projectada per al següent estiu" presentada per Josep Maluquer i Nicolau a la secció d'Instrucció Pública de la Diputació de Barcelona que aquesta havia sotmès a informe de la Secció.

Al següent consell directiu de la Institució, el 6 de juny, és el bibliotecari, Llorenç Tomàs, qui dóna compte de les gestions fetes prop del senyor Rubió, bibliotecari de l'Institut d'Estudis Catalans, en relació amb la forma de fer el dipòsit dels llibres de la Institució a la Biblioteca de Catalunya³¹. Un primer dipòsit es faria el juliol però, a partir d'aquest punt les negociacions semblen encallar-se. Per una banda la necessitat de modificar els estatuts troba resistències entre alguns dels socis fundadors, per una altra l'excessiu intervencionisme d'Eugeni d'Ors empantanega l'edició del primer volum de Treballs en una inacabable querella sobre gramatges de paper, portadelles i impressors.

El primer d'aquests trencacolls sembla començar a desencallar-se a mitjan novembre, quan el president de la Institució lliurà a Josep Maluquer i Nicolau, per al seu estudi juntament amb els altres fundadors, un projecte de nous estatuts, però no arribà a feliç resolució fins el 30 de maig de 1917. El segon estigué a punt de fer

²⁷ Il·lustre Senyor. En sessió del 21 i 28 d'abril darrer, aquest Institut de Ciències s'ha ocupat de la sol·licitud que li havieu dirigit, havent acordat que sense perjudici que ell persistís en son costum de no acordar subvencions a entitats particulars, hi havia lloc a establir amb la Institució de la vostra digna presidència una relació anàloga a la que ja està establerta amb la Societat de Biologia, constituïda a darrers de 1913, sota la presidència de Don August Pi i Sunyer, membre de l'Institut, els termes de la qual relació consisteixen capitalment en l'entrega que ella fa a l'Institut de tots sos fons de llibres i revistes a fi incloure'ls en els serveis públics de la Biblioteca de Catalunya i en la publicació anual d'un volum de Treballs de la Societat. Condició per aquesta publicació és que el volum de Treballs vagi dirigit per un o varis especialistes dins les Ciències Naturals, que seran proposats per la Institució i acceptats per l'Institut i l'acceptació anyal per part d'aquest del volum que aquella presenti i, en virtut del dictamen d'una ponència que ha estat confiada a Don Josep M. Bofill i Pichot, membre de l'Institut. Lo que m'escou l'honor de manifestar-vos. Barcelona i trenta d'abril de mil nou cents quinze. Firmat. Eugeni d'Ors. Secretari. (Actes ICHN 1914–1922, p. 17v–18r).

²⁸ Il·lustre Senyor. El Consell Directiu d'aquesta Institució ha prèns bona nota de l'atenta comunicació que ha tingut a bé dirigir-li l'Institut de Ciències, amb data trenta d'abril propassat. acordant en principi acceptar les idees per V. exposades per a base d'un acord amb la Institució.

Aquest Consell se veu obligat tant sols a oposar les seves reserves respecte a l'entrega dels llibres; no hi tindria cap inconvenient si l'Institut de Ciències pogués substituir en tot el nostre organisme social, però no sent aixís i necessitant nosaltres per als nostres treballs, local, museu i col·leccions, material científic de preparació i estudi, obres moltes vegades de propietat particular dels socis però deixades en dipòsit per aquests, etc. tenim que reivindicar en tot cas la nostra llibertat i independència per lo que respecta a cedir la propietat dels volums, llibres i revistes de la nostra biblioteca a l'Institut.

Creient doncs que l'acord queda aixís i en principi fixat, aquest consell delega a don Josep Maluquer i Nicolau, vice-president de la Institució i a Don Ignasi de Sagarra, conservador del Museu, per a que s'entenguin, fins a arribar a un acord concret amb el Sr. Don Josep M. Bofill, membre de l'Institut, per Vos. designat com a ponent, per als detalls que siguin del cas. Lo que tinc l'honor de manifestar-vos. Barcelona i 4 de maig de 1915. Firmat. Lo Secretari. Joaquim Maluquer.

²⁹ Un document sense data conservat a l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans però que cal datar sens dubte dels primers dies de maig de 1915 detalla la posició de la Institució en relació amb la biblioteca:

"I. La Institució Catalana d'Història Natural deixarà en qualitat de dipòsit, conservant empró (sic) la propietat, tots els llibres, revistes, follets, mapes i dibuixos que formen la seva Biblioteca, en la Biblioteca de Catalunya, on ocuparan un lloc a part i distint dels llibres propietat d'aquesta i estaran catalogats a part, a qual efecte es farà el corresponent inventari per duplicat. II. Com sia que la Institució té establert el canvi de publicacions amb cent trenta revistes i societats, algunes de les quals corresponen amb l'Institut de Ciències, i com molts dels canvis de la Institució daten de 15 anys enrere, a la fi d'evitar duplicitats, que no foren d'utilitat a les parts contractants, ans bé seria un obstacle per la bona marxa de la biblioteca, per la present s'estableix que la Institució s'encarregarà dels canvis de la Secció de Ciències Naturals, mitjançant un bibliotecari que proposarà a l'Institut i, si és acceptat per aquest, quedarà agregat a la secció corresponent de la Biblioteca de Catalunya. III. Cada any l'Institut editarà un volum de treballs de la Institució dirigit per un o varis especialistes dins les Ciències Naturals corrent a càrreg (sic) de l'Institut les despeses d'impressió, paper i gravats, reservant-se la Institució designar l'impressor i el gravador que s'encarregui del volum dins les condicions i preus usuals i corrents. Els autors dels treballs tindran dret a 25 exemplars del tiratge a part. IV. Els canvis actuals continuaran rebent-se en el lloc social de la Institució, poguent permanèixer (sic) les revistes un mes damunt la taula destinada a l'efecte en aquell, després de qual temps ingressaran en la Biblioteca de l'Institut, segons l'estatut en el pacte II. V. Els socis de la Institució gosaran dels mateixos drets respecte a la Biblioteca de Catalunya que els membres de la Societat de Biologia i, quan el lloc ho permeti tindran en l'Institut d'Estudis Catalans un lloc independent per reunir-se i treballar en comú. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. ICHN (història, funcionament).

³⁰ Cal no perdre de vista, per comprendre l'extrema fluïdesa d'aquestes negociacions, l'excel·lent relació personal entre Josep Maluquer i Nicolau i el president de l'IEC Josep Puig i Cadafalch. Precisament, en aquests anys, un i altre eren socis a l'empresa Ballarin i Companyia, llavors la més important de Catalunya en el ram de ferreteria per a obres, i fins i tot compartien viatges per l'Alemanya en guerra, aparentment per motius de negocis relacionats amb aquesta empresa. (Camarasa, 1995, p. 1224).

³¹ Finalment acordaren que es dipositarien a la Biblioteca de Catalunya aquells llibres de la Institució que hi faltessin i que aquests durien el segell de la biblioteca de la Institució". (Actes ICHN, 1914–22, p. 22v).

naufregar tota la negociació la primavera de 1916. Al consell directiu de 2 d'abril de 1916, després de sentir els informes de Josep Maluquer, Ignasi de Sagarra i Salvador Maluquer en relació amb les reunions tingudes amb Eugeni d'Ors i a les dilacions sofertes pel volum de Treballs s'acorda enviar una comunicació a l'Institut en termes d'insòlita duresa:

"Molt honorable Senyor. En la sessió que ha celebrat avui el Consell Directiu, els Srs. Ignasi de Sagarra i Josep Maluquer, comissionats de la Institució per a entendre's amb l'Institut en lo referent a les relacions entre ambdues entitats, han donat compte de que en l'entrevista tinguda el dia 31 de Març passat amb el Sr. Ors, aquest els digué que en la darrera reunió de l'Institut de Ciències s'acordà que per a editar l'Institut a ses expenses l'anuari o treballs de la Institució que s'havia convingut era precis que el volum sortís sota la direcció del Sr. Bofill i Pichot, membre de l'Institut; que el tamany fos el de la Fauna Malacològica que publica l'Institut o el de l'anuari de la Societat de Biologia i el cos de lletra igual al de dita Fauna Malacològica; i que abans de donar-se a la impremta els originals s'entreguessin al Sr. Ors per a fer les correccions d'estil sobre els mateixos.

"Aquestes proposicions, després de més d'un any de negociacions i conferències han sorprès dolorosament la Institució puig són contràries en absolut a allò convingut oficial i particularment amb l'Institut i que fou en essència el següent: a) Dipòsit dels llibres de la Institució en la Biblioteca de Catalunya; b) Edició a expenses de l'Institut d'un volum anyal de 250 a 300 planes amb els corresponents gravats, de treballs de la Institució, tenint aquesta llibertat d'escollir impremta i gravador dintre dels preus corrents i cuidant-se en absolut de tot el referent a la part gràfica i científica mitjançant els socis Srs Josep Maluquer i Ignasi de Sagarra (proposats per la Institució i acceptats per l'Institut) previ dictamen del Sr. Bofill i Pichot en quan a la part científica; c) L'Institut designaria una persona entesa per a corregir l'estil sobre primeres proves d'impremta³².

"La Institució complí el convingut i el Juliol passat entregà bon nombre de llibres en dipòsit a la Biblioteca de Catalunya, i entregà també al Sr. Bofill en dit mes els originals del volum corresponent a 1915, que retornà dit Sr. amb la seva aprovació, però la Institució ha vist amb sentiment que per part de l'Institut no hi ha hagut mai la unitat de criteri indispensable, manca de unitat que s'ha traduït en dubtes, tràmits i dilacions que la Institució ja no pot admetre més, per la seva serietat i la del propi honorable Institut.

"Per això ha resolt per unanimitat pregar a l'Institut que tingui a bé comunicar per escrit a la Institució quin és lo seu darrer criteri, puig en el cas que sigui el manifestat pel Sr. Ors en la darrera entrevista i ara no s'accepten íntegrament les transcrits bases que foren aprovades amb anterioritat per aquell, la Institució prosseguirà pel seu compte la impressió del volum que té comensada en la forma convinguda i amb gran sentiment donarà per trencades definitivament les negociacions de col·laboració científica amb l'Institut de Ciències.

"Lo que, per acord del Consell Directiu, tenim l'honor de comunicar-li en espera de sa grata resposta. Deu guardi a V. S. molts anys. Barcelona, 2 d'abril de 1916. El President. Firmat: Joaquim M. de Barnola S. J. El Secretari. Firmat: Joaquim Maluquer."³³

I perquè no quedés dubte de la determinació de la decisió s'acordava donar immediates instruccions a la impremta Altés per a la impressió del volum de Treballs, que havia de quedar enllestida com a molt tard el 10 de maig.

Per satisfacció de la Institució, la Secció de Ciències, en la seva sessió del 19 d'abril de 1916, acordà un vot de confiança a Bofill i Pichot "per fixar d'acord amb els representants de la Institució Catalana d'Història Natural les bases definitives (per a l'edició del volum de Treballs)"³⁴, és a dir el designava únic interlocutor per part de l'Institut "perquè juntament amb els Srs. D. Josep Maluquer i D. Ignasi de Sagarra constitueixi un Consell de Redacció que s'ocupi de la formació dels anuals de treballs de la Institució Catalana d'Història Natural", segons consta a l'acta de la reunió del consell directiu de la Institució del 7 de maig³⁵.

A partir d'aquest punt tot anà com una seda: el 21 de juny es prenia un darrer acord relatiu a la coberta i a la sessió ordinària del primer d'octubre Barnola ja podia donar compte d'algunes primeres reaccions en relació amb la publicació del primer volum de Treballs.

Encarilat el tema de les publicacions conjuntes i mentre prosseguia el difícil debat intern de la reforma d'estatuts, se suscitava un nou tema en la relació entre Institució i Institut: el del local.

Encara que de lloguer, la Institució disposava d'un local força adequat a les seves necessitats. Ja hem vist que a mitjan 1914 hom començava a trobar-lo insuficient i s'havia parlat de buscar terrenys per a construir-ne un de nou, però aquesta opció era inviable sense ajuts substancial per part de les institucions públiques i a mitjan

³² Subratllat a l'original.

³³ *Actes ICHN* 1914-22, p. 43r-44r.

³⁴ Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. *Actes de la Secció de Ciències*. Sessió del 19 d'abril de 1916.

³⁵ *Actes ICHN* 1914-22, p. 48v.

1916 ja era clar que aquestes no arribarien, ja que l'Ajuntament estava compromès amb el nou impuls que pretenia donar als museus i instal·lacions de la Junta de Ciències Naturals i la Diputació amb el que pretenia donar a l'Institut d'Estudis Catalans.

Per això, ja des del document de maig de 1915 suara esmentat es començà a parlar de la possibilitat que la Institució pogués acomodar-se als locals de l'Institut al Palau de la Generalitat. A la mateixa reunió del consell directiu del 7 de maig de 1916 en què aquest es congratulava de la resposta obtinguda de l'Institut en relació amb el primer volum dels Treballs, s'hi acordava també que la Institució aniria amb gust a ocupar un local a la seu de l'IEC sempre que aquest fos suficient per tenir-hi la taula amb les revistes corrents i els llibres necessaris per a l'estudi del Museu i demés consultes, encara que aquests llibres estarien catalogats a la Biblioteca de Catalunya i a disposició dels lectors d'aquesta.

Però a partir de la tardor següent comença a plantejar-se la possibilitat de dipositar el museu sencer de la Institució a les instal·lacions de la Junta de Ciències Naturals. De moment tal possibilitat no obté prou consens excepte pel que fa a l'herbari que "com a cosa transitòria" queda sota la responsabilitat de Pius Font i Quer al Museu de Ciències Naturals, segons acord de 11 d'octubre de 1916.

La renovació de la Junta de Ciències Naturals de 1916 i la integració de les col·leccions de la ICHN

La renovació del consistori barceloní de novembre de 1915, que tornà a donar l'hegemonia municipal a la Lliga Regionalista, obrí el camí per a una renovació a fons de la Junta i dels seus serveis. Segons Galí els homes clau per rompre els vells motllos de la Junta, encara ancorats en concepcions decimonòniques (derivades en definitiva del treball de la Junta Tècnica de 1893), foren els regidors Santiago Andreu i Barber i Jaume Bofill i Mates i, com a vocal tècnic, Josep Maluquer i Nicolau.

A remarcar que la renovació dels regidors que formaven part de la Junta de Ciències Naturals en representació de l'Ajuntament fou total, incloent fins i tot els homes de la Lliga Regionalista que hi havien figurat fins llavors (entre els quals es trobava encara Puig i Alfonso, un dels promotors, el 1906, de la creació de la Junta).

Foren renovats igualment els dos tècnics de lliure designació pel consistori (Joan Cadevall i Ignasi de Sagarra, nomenats només dos anys abans) que passaren a ser el ja esmentat Josep Maluquer i Nicolau i el metge Antoni González Prats, que ja havia estat membre de la Junta (1906–1909) com a regidor republicà.

En canvi no es renovà la resta de vocals tècnics (ni tan sols es va cobrir la baixa deixada per la mort de Llorenç Tomàs el 30 de gener de 1916, uns dies abans de constituir-se formalment la nova Junta). Això, que era inevitable en el cas dels dos catedràtics membres nats de la Junta (Arturo Caballero, de la Universitat, i Manuel Cazorro, de l'Institut de Segon Ensenyament) no ho era pas en el cas dels altres quatre (Barnola, Calleja, Fonseré i Tomàs), reduïts finalment a tres per la mort de Tomàs.

Novament, amb aquesta renovació, la ICHN guanyava protagonisme al si de la Junta de Ciències Naturals ja que en aquesta figuraven el president (Barnola), el vicepresident (Josep Maluquer) i el bibliotecari (Llorenç Tomàs³⁶) de la Institució i que Josep Maluquer en fou elegit secretari executiu.

L'onze de febrer de 1916 prenia possessió la nova Junta de Ciències Naturals de Barcelona i procedia a elegir la seva mesa. Fou elegit president el tinent d'alcalde Santiago Andreu i Barber; vice-president Carlos Calleja, secretari, amb caràcter executiu, Josep Maluquer i tresorer Arturo Caballero. Hom designà com a vocals adjunts els directors del Museu, Artur Bofill i Poch, i del Parc Zoològic, Francesc d'A. Darder. Finalment hom acordà un ritme de reunions inusualment actiu per a una Junta amb tan escasses atribucions com era aquella: dues reunions al mes. Aquell mateix mes de febrer la Junta, que ja nomenava Joan Baptista d'Aguilar-Amat, Felip Ferrer i Vert, Pius Font i Quer i Ignasi de Sagarra agregats al Museu i a l'octubre Ascensi Codina, Joaquim i Salvador Maluquer i Francesc Pardillo. Tots ells, excepte Pardillo, que procedia de la Universitat, eren socis destacats de la Institució, la majoria fundadors.

Josep Maluquer, que coneixia a fons i admirava la organització universitària i científica alemanya, prengué sens dubte aquesta per model, en la mesura del possible, de la nova orientació de la Junta de Ciències Naturals, allunyant-se de la estructura de tipus centralitzat, de tradició francesa, que la Llei Moyano de 1857 havia

³⁶ Encara que Tomàs no arribà a prendre possessió del seu càrrec en morir els primers dies de gener de 1916,

imposat a la Universitat de l'estat espanyol i, de retruc, a la recerca científica. Per altra banda, home d'esperit actiu i emprenedor i de gran capacitat de treball —un autèntic executiu— en menys de dos anys va reeixir a transformar radicalment la Junta de Ciències Naturals.

Sens dubte massa radicalment per al gust d'alguns dels membres de la Junta, per tal com una topada encara mal aclarida amb Arturo Caballero el feu caure en desgràcia l'estiu de 1917 i, a partir del curs 1917–1918, el càrrec de secretari de la Junta perdé el seu caràcter executiu i passà a una situació purament administrativa.

Abans, però, havia pogut veure inaugurar a l'antic restaurant de l'Exposició de 1888 (aquest mateix edifici on ens trobem) les noves instal·lacions del Museu de Ciències Naturals (que són les que van durar fins a la renovació dels anys 90 del Museu de Zoologia), havia obtingut la incorporació de la Diputació de Barcelona a la Junta de Ciències Naturals, que deixà així de ser exclusivament municipal, amb el consegüent guany d'autonomia i, fins a cert punt, de pressupost, i havia pogut nomenar, previ concurs (29 de desembre de 1916), un seguit de col·laboradors tècnics: Maximino San Miguel de la Càmera per geologia; Francisco Pardillo per mineralogia; Joan Baptista d'Aguilar–Amat per zoologia i Pius Font i Quer per botànica.

No és estrany doncs que amb la presa de possessió del nou consell directiu de la Institució, el 7 de gener de 1917, sis dels nou membres de la qual estaven relacionats d'una o altra manera amb la Junta de Ciències Naturals, s'encetés la recta final per incorporar les col·leccions de la Institució al nou Museu de Catalunya. El nou president, Ignasi de Sagarra, que també era agregat de zoologia de la Junta, posava als seus consocis com a exemple l'empenta que havia tingut la Junta Municipal de Ciències Naturals per introduir en els seus serveis reformes d'importància, entre elles "la creació d'un Museu de Ciències Naturals de Catalunya [que] sembla que va a ésser prompte una bella realitat"³⁷.

Ho seria efectivament, en part gràcies a la generositat de la Institució. A les plantes que havien ja pres el camí del Museu de Ciències Naturals el mes d'octubre seguien el març els insectes. Finalment, el 18 d'abril de 1917, es reunia el consell directiu de la Institució al Departament d'Entomologia del Museu de Catalunya per acordar dipositar en aquest les col·leccions del museu de la Institució. Aquesta, segons el president Ignasi de Sagarra, no podia ja amb els seus sols recursos mantenir en bon estat les creixents col·leccions del seu propi museu i, tal com havia dipositat gran part de la seva biblioteca en la de Catalunya, havia de dipositar al Museu de Catalunya els fons del seu. Així i tot la Institució, conscient de l'esforç social realitzat per formar i mantenir aquelles col·leccions, no renunciava a la seva propietat i així ho explicitava en el seu escrit al president de la Junta de Ciències Naturals:

"Havent acordat la Junta Directiva de la Institució Catalana d'Història Natural, en sessió de 18 d'abril, el dipòsit de les seves col·leccions en el Museu de Catalunya, tenim l'honor de dirigir-nos a vostè per a que en cas d'acceptar aquest oferiment se serveixi disposar, d'acord amb la Direcció del Museu, el lloc on s'hagin d'instal·lar les predites col·leccions."

"És voluntat de la Institució que vagin a càrrec del Museu la conservació i ordenació dels exemplars dipositats, que podrà retirar, prèvia comunicació amb trenta dies d'anticipació a la Junta de Ciències Naturals sempre que aixís fos acordat. La Institució Catalana d'Història Natural portarà inventari detallat de les col·leccions dipositades, firmat pel director del Museu, reservant-se el dret de fer les comprovacions i revisions necessàries d'acord amb la dita Direcció. Per a l'estudi i consulta dels exemplars de les col·leccions de la Institució s'atendran al reglament del Museu"

Convé aclarir, però, que, encara que ja pel juliol de 1915 s'havia fet un primer dipòsit de llibres i revistes a la Biblioteca de Catalunya, que l'herbari havia estat dipositat al Museu de Ciències Naturals la tardor de 1916 i que el consell directiu de la Institució havia acordat, com acabem de dir, dipositar-hi la totalitat de les seves col·leccions la primavera de 1917, el cert és que fins al trasllat efectiu de la ICHN als nous locals del Palau de la Generalitat, el tema de la biblioteca i les col·leccions no havia estat prioritari per als successius consells directius i no s'havia executat.

En canvi, quan amb prou feines es portava un mes als nous locals, el consell directiu acordava, l'onze d'abril de 1918, fer donació del material de laboratori de la Institució al Consell de Pedagogia de la Mancomunitat i dipositar les col·leccions del museu als locals que designés la Junta de Ciències Naturals per procedir al seu inventari abans d'integrar-les en les col·leccions dels museus d'aquesta, senyal que l'acord d'un any enrere no s'havia arribat a executar més que molt parcialment (herbari i col·lecció d'insectes).

Mentrestant, gràcies a la generositat de Josep M. Bofill i Pichot i als diners que s'esperava obtenir de la venda d'una part del mobiliari antic no utilitzable per la Institució, es podia procedir a moblar dignament el nou local

³⁷ *Actes ICHN 1914–22*, p. 67r.

amb divuit cadires, una taula central per a lectura de revistes i per a les reunions científiques, una gran taula de treball de les anomenades de ministre i un armari llibreria, a més de les prestatgeries de la biblioteca que s'hi havien portat des de l'antic estatge social. El mobiliari sobrant fou adquirit finalment en part per la Reial Acadèmia de Ciències i Arts i en part pel Centre Excursionista de Catalunya.

Però el tema de la biblioteca i les col·leccions encara havia de cuejar una bona temporada. Així, al consell general de membres de 29 de desembre de 1918 encara s'acorda que el consell directiu resolgui el que tingui per més convenient en relació amb la col·lecció d'insectes (una col·lecció que ja havia estat dipositada al Museu de Ciències Naturals el mes de març de 1917) i que cas de fer-ne donació al Museu de Ciències Naturals es pregui que quedi indicada la procedència dels exemplars³⁸. I encara hauria de transcórrer un any més perquè en el consell general de 27 de desembre de 1919 s'acordés "fer entrega al Museu de Ciències Naturals de les col·leccions de la Institució, oficiant-ho a la Junta Autònoma i procurant coordinar els acords ja presos anteriorment"³⁹. Unes col·leccions que, segons deixa clar la Memòria informativa de l'any 1919, datada el 31 de desembre i impresa al fascicle de novembre i desembre de 1919 del *Butllet*⁴⁰, "des del trasllat, han quedat provisionalment instal·lades en un local especial del Museu de Catalunya".

Perquè us pugueu fer una idea aproximada del que va representar per al Museu la incorporació de les col·leccions de la ICHN us llegiré un fragment d'un informe presentat a la Junta de Ciències Naturals el 25 de novembre de 1921 per Pius Font i Quer, que havia succeït Josep Maluquer i Nicolau com a secretari tècnic del Museu:

"Els exemplars del Museu han augmentat de prop d'un cent cinquanta per cent en la Secció Entomològica des de la inauguració del Museu en 1917; els mol·luscs, amb l'entrada de les col·leccions Bofill i Poch, Aguilar-Amat, Rosals i Institució Catalana d'Història Natural, han passat de menys de vint mil exemplars a prop de tres cents mil; la col·lecció de roques, d'uns tres cents, a quatre mil; les plantes, de mil plecs, a setanta mil, etc.; i totes les Seccions en unes proporcions consemblants".

En les dates que Font i Quer presentava l'informe esmentat, per altra banda, ja la Mancomunitat havia ocupat (1920) el lloc de la Diputació a la Junta de Ciències Naturals, la qual deixava així de ser una institució purament barcelonina per esdevenir catalana.

Al volum *L'obra realitzada*, publicat per la Mancomunitat de Catalunya el 1923, es remarca també que el realitzat per la Junta de Ciències Naturals en un quinquenni (1917–1921) és cinc vegades més que el que fou realitzat en els trenta-quatre anys anteriors; exageració explicable pel caràcter de la publicació, que comptabilitza tot el temps transcorregut des de la creació del Museu Martorell (1878) però que omet que aquest —i tots els edificis que ocupava la Junta— no havien pas estat construïts en l'esmentat quinquenni sinó que eren romanalles de l'exposició de 1888 o, en el cas del propi Museu Martorell, més antics i tot, i que, en canvi, pel que fa a les col·leccions i a la documentació aplegades, encara es queda curta en valorar-les només des del punt de vista quantitatiu, quan el material aplegat en els últims anys era molt més valuós encara des del punt de vista qualitatiu i, pel que fa a la documentació, Josep Maluquer, aprofitant l'espectacular baixa de la moneda a Alemanya després de la Primera Guerra Mundial, havia pogut adquirir en aquell país, per molt pocs diners, llibres i sèries de publicacions periòdiques d'un gran valor des del punt de vista científic, impossibles de trobar al mercat en condicions ordinàries.

Vet aquí la moralitat d'aquesta història. La societat civil fa les col·leccions, el museu les acull i les conserva i el polític talla la cinta i es posa les medalles. Moltes gràcies per la vostra atenció.

Josep M. Camarasa

Societat Catalana d'Història de la Ciència i la Tècnica
Institut d'Estudis Catalans

³⁸ *Actes ICHN* 1914–22, p. 94r–94v.

³⁹ *Actes ICHN* 1914–22, p. 96v.

⁴⁰ *Butll. ICHN*, 19(8–9), 149.

Bibliografia

- Arqués, J., 1985. *Cinc estudis històrics sobre la Universitat de Barcelona (1875–1895)*. Columna. Barcelona. 239 pàg.
- Bowler, P. J., 1983. *The eclipse of darwinism*. The Johns Hopkins University Press. Baltimore. [versió castellana (1985): *El eclipse del darwinismo*. Labor. Barcelona. 286 pàg.]
- Bujosa i Homar, F. & Glick, T. H., 1995. "Odon de Buen y del Cos (Zuera, Aragó, 18NN–Mèxic, 1945). L'oceanografia". A: *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*: 761–791 (Camarasa, J. M. & Roca, A., directors). Fundació Catalana per a la Recerca. Barcelona
- Camarasa, J. M., 1995. "Josep Maluquer i Nicolau (Barcelona 1883–1960). La gestió empresarial en la ciència, la gestió científica de l'empresa". A: *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*: 1209–1243 (Camarasa, J. M. & Roca, A., directors). Fundació Catalana per a la Recerca. Barcelona.
- Camarasa, J. M., 2000. *Cent anys de passió per la natura. Una història de la Institució Catalana d'Història Natural (1899–1999)*. Institució Catalana d'Història Natural, Barcelona. 183 pàg.
- Font i Quer, P., 1934. "Necrologia de Joan Cadevall i Diars", *Mem. R. Acad. Cienc. y Artes Barcelona*, 33 (18): 372.
- Huxley, J. S., 1942. *Evolution: The modern synthesis*. Allen & Unwin. Londres.
- Marfany, J.-Ll., 1995. *La cultura del catalanisme*. Empúries, Barcelona. 402 pàg.
- Margalef, R., 1981. "Reflexions sobre la recerca a la Universitat". *Ciència*, 2: 120–127. Barcelona.
- Pi i Suñer, A., 1911. "De la morfologia". Dins *Almanac dels Noucentistes* (1911) mes de Febrer.
- Sheets-Pyenson, S., 1988. *Cathedrals of Science. The Development of Colonial Natural History Museums during the Late Nineteenth Century*. McGill–Queen's University Press. Kingston & Montreal. 144 pàg.